

György-Horváth László

A magyar népzene stílusrétegei és dialektusterületei

 NSZFI
NEMZETI SZAKKÉPZÉSI
ÉS FELNŐTTKÉPZÉSI INTÉZET

A követelménymodul megnevezése:

Zenész alapmodul

A követelménymodul száma: 1436-06 A tartalomazonosító száma és célcsoportja: SzT-020-50

A MAGYAR NÉPZENE STÍLUSRÉTEGEI

ESETFELVETÉS – MUNKAHELYZET

Tanulmányozza a magyar paraszti társadalom népzenei kincsének különböző stílusait.

SZAKMAI INFORMÁCIÓTARTALOM

"... a népzene mindazoknak a dallamoknak az összessége, amelyek valamilyen emberi közösségnél kisebb vagy nagyobb területen bizonyos ideig használatban voltak, mint a zenei ösztön spontán kifejezői. Népszerűen szólva: népzene olyan dallamokból tevődik össze, amelyeket sokan és sokáig énekeltek. De ha dallamokat sokan és nemzedékről nemzedékre énekeltek, akkor egyrészt ezek többé-kevésbé át is fognak alakulni – itt így, ott másképp –, vagyis dallamvariánsok keletkeznek, másrészt viszont eredetileg egymástól eltérő szerkezetű dallamok egymáshoz hasonlóvá alakulnak át: vagyis közös sajátságú, egységes zenei stílust eredményező dallamok keletkeznek."¹

A népzene szájhagyomány útján terjedő, egységes stílusokba rendeződő zenei köznyelv, melyet a társadalomnak egy bizonyos történetileg meghatározott része hosszú időn át használt.

A MAGYAR NÉPDALOK STÍLUSAI, RÉTEGEI

Bartók Béla a magyar "parasztdallamokat" formai alapon három nagy stíluscsoportra osztotta.

A osztály: a régi stílusú dallamok csoportja

B osztály: az új stílusú dallamok csoportja

C osztály: a vegyes stílusú dallamok csoportja

¹ Bartók Béla: A magyar népdal 1924. Népzeneünk és a szomszéd népek zenéje

Kodály Zoltán a népzene stílusrétegeit *történeti-összehasonlító* szempontból vizsgálta. *Járdányi Pál* a *dallamvonalak rajzát*, a dallamsorok egymáshoz való viszonyát vette figyelembe a rendszerezőelv kialakításában. A Bartók, Kodály, majd Járdányi által kidolgozott rendszerek figyelembe vételével *Dobszay László* és *Szendrei Janka* dolgozta ki a Népzenei Típusrendet.

- A Népzenei Típusrend két fő csoportra oszlik:
 - 1. A osztály (régi stílus) + C osztály (vegyes stílusú dallamok)
 - 2. B osztály (új stílus)

A két főcsoport a dallam kezdősorának jellemző szótagszáma szerint oszlik további alcsoportokra. Ezen belül találhatóak a stílustömbök, a stílustömbön belül pedig maguk a stílusok, a típusrend alapegységei. A *régi stílusba* tartoznak mindazon stílustömbök, amelyek az új stílus (18. század) előtt keletkeztek.

- A magyar népdalokat felhasználási alkalmuk szerint három csoportba sorolhatjuk:
 - 1. Alkalomhoz, szertartáshoz kötött dallamok: regösénekek, betlehemes énekek, lakodalmi dalok, siratók, munkadalok
 - 2. Táncdallamok
 - 3. Alkalomhoz, vagy szertartáshoz nem kapcsolódó dalok. Epikus, vagy lírai szövegű dalok

A határozottan alkalomhoz vagy szertartáshoz kötött dalok a teljes népdalkincs 5-6%-át teszik ki, a nagyobb részt az alkalomhoz csak kevésbé (táncdallamok, csúfolók, paródiák), vagy egyáltalán nem kapcsolódó dallamok jelentik.

- A ritmus- és hangmagasságviszonyok és a szerkezeti felépítés elemzése alapján a népdalokat a következőképpen osztályozzuk:

1. Kötetlen szerkezetű dallamok

Nincs zárt dallamszerkezetük, kisebb-nagyobb zenei elemek ismételtetéséből, variálásából épülnek fel, a motívumok egymásutánja kötetlen, nem alkotnak zárt formát, nincs valódi kezdetük és végük. Valamilyen alkalomhoz kötődnek, hangkészletük, hangterjedelmük nem túl nagy, csak ritkán éri el az oktávot.

a) Ütempár szerkezetűek

Egyszerű ütempáros dalok

A legkisebb önálló formai egység itt nem a sor, hanem az ütempár (motívum). A kétütemes motívumok egymásutánját, ismétlődését a mozgás és a szöveg szabályozza. Többségük gyerekjáték, de ide tartoznak még a ritmikus hanglegjtésű mondókák is. Bizonyos jeles napok szokásdalai – például lakodalmi csujogatók, táncszók – is ide sorolhatóak.

- Tavasszal, sóskakeresés közben mondják a következő mondókát. A sóska a réten vadon nő, és a kint játszó gyerekek kedvenc csemegéje.

Gyere elő sóska,

*Mert megesz a Jóska
Elment a malomba,
Kivágta a zsákot,
Megette a mákot.
Hozzá ment üresen,
Kikapott ügyesen.*

– Kiolvasó:

*Kis utcában süt a nap,
Beharangozott a pap.
Gyertek gyerekek iskolába,
Öltözzetek papruhába!
Inc, pinc, Lőrinc,
Te vagy kinn!*

– Táncszó:

*A mérai csorgó víz,
Olyan édes, mint a méz,
Aki iszik belőle,
Vágyik a szerelemre.*

– Lakodalmi "csujogató":

*Menyasszonyunk aranyzál,
Vőlegényünk vele hál!*

Refrénes ütempáros dalok:

Olyan énekek, amelyek minden egyes strófa végén vagy versszak közben, ritkábban a kezdősorban ugyanazt a refrént használják. Ide tartoznak bizonyos jeles napok dalai, köszöntők.

- *Regölés*: a legények, házasemberek termékenység-, bőség- és párokat összevarázsló, házról házra járó köszöntő szokása Szent István napja (december 26.) és vízkereszt napja (január 6.) között.

1. Kelj fel gaz-da, kelj fel, se - re - ged ma - gá - val,
Száll az Ís - ten háza - ra terített asz - ta - lá - val,
te - li po - ha - rá - val,

R. hej, re - gő rej - tem, azt is megad - hat - ja az a nagy Úr - is - ten.

2 var:

1. ábra.

- *Nem vagyunk mi rablók: Szent István szolgál.*
- *Most jöttünk hidegkútról, hideg mezejéről.*
- *Elfagyott kinek keze, kinek lába, kinek egye-mása,*
- *Haj regő rejtem, azt is megadhatja az a nagy Úristen.*
- *Amott kerekedik egy fekete felhő,*
- *Abban legelészik csodatévő szarvas,*
- *Csodatévő szarvasnak ezer ága-boga.*
- *Száz misegyertya gyújtatlan gyújtassék, oltatlan aludjék,*
- *Haj regő rejtem, azt is megadhatja az a nagy Úristen...*
- *Lucázás: December 13-án, Luca napján Nyugat- és Dél-Dunántúlon fiúgyermekek jártak házról házra lucázni, közben termékenységvarázsló verseket, énekeket mondtak.*

Há - la Is - te', hogy meg - ér - tük A Szent Luca nap - ját,

Ad - jon Is - te, hogy töb - be - ket is meg - ér - hes - sünk,

ne ilyen bú - val, bánat - tal, hanem ör - ven - de - tes na - pok - kal!

Kity - koty, kity - koty, ge - le - go - nya ket - tő,
ne - kem is van ket - tő,

a lá - nyokhoz lety - tyő.

2. ábra.

- *A ketők disznájának akkora orgyája legyen, mind a mestergerenda!*
- *Refr.: Kitty, kotty, gelegonya kettő, nekem is van kettő, a lányokhoz lettyő...*
- *A ketők disznájának akkora szalonnája legyen, mind a gyúródeszka! Kitty, kotty,...*
- *A ketők disznájának annyi zsírja legyen, mint a kútba a víz! Kitty, kotty,...*
- *A ketők asszonyának annyi csirkéje legyen, mind a Balaton partján a kavics! Kitty, kotty,...*
- *A ketők asszonyának akkora csöcse legyen, mind a jobbágy Ferkó bácsi bundás sapkája! Kitty, kotty,...*

Kályha vállán szürke macska, fújja meg a házigazda!

b) Recitálók
Siratók

Temetési szertartás része a halotti jajszókkal való elsiratás, ami elsősorban a halott legközelebbi nőrokona feladata volt. A siratóének szabad sorszerkezetű, sorhosszúságú, rögtönzött, recitáló, ütem és mérhető ritmus nélküli énekforma.

3. ábra.

Egyéb recitálók

Rövid lélegzetű dallamok, gyakran betétek összetett felépítésű dallamok között. Ide tartoznak például az altatók, párosítók, hangszerutánzók, ima- és ráolvasó szövegek.

A vihar és jégeső elhárítását célzó imaszöveg:

*Jézus, Mária, Szent József
Megdicsőült lelkek,
Könyörögjetekek érettünk,
Mentsetek meg a veszedelmes üdőtől!
Úgy müljon el a veszedelmes üdő,
Mint só a vízbe, viasz a tűzbe,
Gyertyaillatok, ahogy elmúlnak!
Lakóztatok szentangyalok,
Kik münköt békességben megőriztek. Ámen²*

2. Kötött vagy strófaszerkezetű dalok

A zárt formájú strófikus dalok meghatározott hosszúságú sorokból állnak. A magyar népzene túlnyomó többségét az ilyen dalok teszik ki. A strófikus magyar népdalokat a bartóki rendszerezés alapján három csoportba soroljuk.

Régi stílusú népdalok: mindazon dallamok összessége, amelyek az új stílus (nagyjából a 18. századtól számítjuk) előtt keletkeztek. Jellemzői: ötfokúság (félhang nélküli pentaton hangkészlet), ereszkedő dallamvonal, nagy ambitus. A régebbi réteg dallamai gazdagon díszített parlando, rubato előadásmódúak. Versszakai száma több, szótagszámuk kevés és közepes. A tisztán felismerhető ötfokúság mellett, az alsó kvintváltás (a népdal kezdő két sorának zenei anyaga teljesen, vagy nagy részben megegyezik a harmadik és a negyedik sor dallamával, de az utolsó két sor kvinttel lejjebb hangzik el) is jellemzi a régi stílust.

Pentatónia: kvintláncon alapuló ötfokú hangsor, amelyben nincs félhanglépés, a hangközök pedig nagyszekundok és kistercek.

A mai népzene legrégebbi fennmaradt stílusainak emlékét a *sírató* dallamok őrzik. A kötetlen szerkezetű ugor dallamvilág továbbfejlődésének tekinthető. Az ugor kori dallamvilág kötetlen szerkezete, kötött szerkezetű, strófikus síratókká fejlődik. Szövegei históriás és bújdosóének, keserves, egyházi ének, előadásmódjuk parlando, rubato majd giusto.

4. ábra.

² Tánczos Vilmos: Gyimesi archaikus népi imádságok és ráolvasások

*Megyen az nyáj, megyen az nyáj
Környeskörül a gaz alján.
Ugyan hol állok elejbe,
Kerek erdő közepébe?*

*Hozd ki babám szűröm, baltám,
Hadd menjek a nyájam után.
Mert levágják az kanomat,
Keselylábú ártányomat.*

*Esteledik már az idő,
Szállást kérnék, de nincs kitől.
Sűrű erdő a szállásom,
Csipkebokor a lakásom.*

*A Vidrócki sírhalmára,
Gyöngy hull a koporsójára.
Hej Vidrócki, most gyere ki,
Hat vármegye vár ideki!
Mit ér nékem hat vármegye,
Tizenkettő jöjjön ide!*

A *pszalmodizáló* (pentaton sirató) stílus a magyar népzene legrégebbi ötfokú stílusa. Ó-Európai zenei köznyelvből eredeztethető. Előadásmódjukban nagyobb részt parlando jellegűek, és általában keserves szövegek fűződnek hozzájuk. A dallammozgás a kis hangközlépéseket kedveli, és mindig pentatonikus szellemű. A szakaszok kezdetén emelkedő (dó-re-mi), vagy ereszkedő (szó-fi-mi) motívum vezet a recitáló sávba.

5. ábra.

*Mer' én tudok beszélgetni,
Mer' én tudok beszélgetni
Mégis elig tudok élni.*

*Kicsi madár, ej de fenn jársz,
Kicsi madár, ej de fenn jársz,
Mi az oka, alább nem szállsz?*

*Alább szállnék, de nem merek,
Alább szállnék, de nem merek,
Sok az irigy, s attól félek.*

*Attól engedelmet kérek,
Attól engedelmet kérek,
Mégis este hozzád megyek.*

A szűk hangterjedelmű, strófikus szerkezetű *kisambitusú pentaton stílus* ötörök eredetű kulturális örökség, amely kevés számú változatban az Alföld kivételével valamennyi dialektusban megtalálható kevés számú változatban. A nagy hangterjedelmű (oktáv, vagy az oktávot egy-két hanggal meghaladó) strófikus szerkezetű, ereszkedő dallamvonalú, kvintváltó (Hej Dunáról fúj a szél), vagy kvintváltás nélküli ereszkedő dallamvonalú *nagyívű ereszkedő pentaton stílust* feltételezhetően a honfoglalást megelőző ötörök hatást felhasználva alakította ki a magyarság. Egyik legklasszikusabb csoportja a "páva"-csoport.

6. ábra.

*Haj Dunáról fúj a szél, Feküdj mellém, majd nem ér!
Dunáról fúj a szél!
Ha Dunáról nem fújna, akkor hideg sem volna
Dunáról fúj a szél!*

7. ábra.

*Leszállott a páva
Vármegye házára,
De nem ám a rabok
Szabadulására.*

A keletről hozott zenei anyanyelv mellett, a középkori Európa gregorián zenéje is hatott a magyar zenére. Ennek emlékét őrizte meg a középkori láncdúrók leszármazottja, a lányok által táncolt *karikázó* dallamvilága. Egyházi népénekeink kialakulásához is jelentősen hozzájárult a gregorián dallamvilág. A középkori dallamok a magyar népzene szerves részét képezik, de nem alkotnak egységes stílust. Középkori dallamaink jó része alkalomhoz kötött dalként maradt fenn, például lakodalmasként vagy szentiváni énekként.

A "Rákóczi" dallamkör középkori előzményekre nyúlik vissza, de a ma ismert típusainak túlnyomó része valószínűleg a 18. században jött létre. A későbbi verbunkos hangszeres zene gyökereit is ezen dallamkör dallamai képezték. A magaskultúrából is származó hatások alakították ennek a korszaknak a zenéjét, Tinódi Lantos Sebestyén a magyar hagyomány mellett, az európai zenei köznyelvből alakítja ki dallamait, melyeket népi változatban gyakran históriás szöveggel énekelnek. A 17–18. században a polgárosodás és az egyházak működésének köszönhetően a barokk kori iskoladrámák elemeiből, és a néphagyomány ötvöződéséből alakul ki a betlehemezés. A verbunkos a 18. század közepe táján jött létre, a katonatoborzás velejárójaként. A nemzeti jellegű verbunkos zene a 19. század közepéig virágzott, nemesi és paraszti körökben egyaránt népszerű volt.

8. ábra.

2. Kossuth Lajos íródeák,
Nem kell néki gyertyavilág.
Megírja ő a levelet
Az ragyogós csillag mellett./ refr.

3. Kossuth Lajos ablakába
Kinyílt a rózsa magába.
Akkorára nyílt az ága,
Bort ittam az árnyékába./ refr.

4. Esik eső karikára,
Kossuth Lajos kalapjára.
Valahány csepp esik rája
Annyi áldás hulljon rája!/ refr.

AZ ÚJ STÍLUS

"Az új stílus létrejött és eredetisége annál bámulatosabb, mert közvetlenül keletkezése előtt a magyar parasztság telítve volt rendkívül sok idegen zenei elemmel, idegen dallammal. Hogy ezeknek hatása mégsem volt végzetes paraszttzenénk faji jellegére, az a magyar parasztság nagy önállóságának és művészi alakító erejének legjobb bizonyítéka."³

Az új stílusú népzene dallamvilága a műzenei, nyugat-európai, népi, és népies hatásokat asszimilálva alakul ki. A 18. század végétől nyomon követhető. A kifejlett új stílus az 1880-as évektől bontakozik ki. Legkorábban a magyar nyelvterület központi részein jön létre, majd az összes magyar dialektusra kiterjed. Az új stílus a régi stílus szerves folytatása, de egységesebb a réginél, kevésbé táji, és népcsoportokhoz sem mindig köthető, többségük személyi, egyéni jellegű. A korai új stílus (elterjedése az 1850-es évektől az 1870-es évekig követhető) strófái általában kisebb szótagszámúak, míg a kifejlett új stílus strófái magasabb szótagszámú sorokból épülnek fel. Előadásmódjuk derűs, felszabadult, szövegük lírai, legtöbbször szerelmi, de népszerűek a summás-és katonanóták is.

Az új stílus jellemzői:

- Kupolás dallamvonal, visszatérő szerkezet (a kezdősor teljesen, vagy részben azonos a negyedik sorral)
- Oktávnyi, vagy nagyobb hangterjedelem
- Feszés giusto előadásmód, de gyakran főleg egyéni előadásnál elnyújtottá, rubatová változik
- Pontozott, szöveghez alkalmazkodó ritmus, alapjában negyedes mozgású. A negyedes mozgás gyakran nyolcadokra bomlik, nem ritka az aprózás: ugyanabban a dalban azonos helyen negyed- és nyolcadértékek egyaránt szerepelhetnek
- Gyakori a felső kvintváltás (sokszor a szabályos kvintválasz csak a 2. sor végén jelenik meg)
- Autentikus dallamfelépítés
- A sorok két, három és négy ütemből állnak. A 4/4-es ütem gyakran keveredik 2/4-del, 3/4-del, az ilyen dalokat ütemváltó daloknak nevezzük
- Hangnemi sokszínűség (dúr-moll skálák, modális hangsorok)
- Szerkezetileg lehet:
 - szimmetrikus – A A⁵ A⁵ A, A B B A
 - aszimmetrikus A A⁵ B A, A A B A, A B C A

³ Bartók Béla: A magyar népdal 1924: 177.

9. ábra.

*2. Jaj Istenem, hol fogok én meghalni,
Hol fog az én piros vérem elfolyni?
Olaszország közepében lesz a sírom,
Édesanyám, arra kérem, ne sírjon.*

*3. Fölteszem a levelem a postára,
Rátalál az édesanyám házára,
Olvasd anyám, vérrel írott leveletem,
Doberdónál hagyom az életemet!*

Korai új stílus:

10. ábra.

Kifejlett új stílus:

11. ábra.

*Által mennék én a Tiszán, nem merek, nem merek, de nem merek.
Attól félek, hogy a Tiszába esek, hogy a Tiszába esek.
Lovam hátán seje-haj, félre fordult a nyereg,
a Tiszának hajjai közt elveszek, a babámé nem leszek.*

TANULÁSI RÁNYÍTÓ

Vizsgálja meg, hogy egyes népzene kutatók milyen szempontok szerint osztályozták a népdalokat.

ÖNELLENŐRZŐ FELADATOK

1. feladat

Milyen osztályokba sorolta Bartók Béla a parasztdallamokat?

2. feladat

Ki dolgozta ki a Népzenei Típusrendet?

3. feladat

A magyar népdalokat felhasználási alkalmuk szerint milyen csoportokba sorolhatjuk?

4. feladat

Soroljon fel három, az új stílusra jellemző stílusjegyet!

5. feladat

Mit jelent a pszalmódizáló stílus?

6. feladat

Mi jellemzi a régi stílusú népdalok hangkészletét és előadásmódját?

7. feladat

Mi jellemzi a siratóénekeket?

8. feladat

Milyen korszakokra oszthatjuk az új stílust?

9. feladat

Mi jellemzi a refrénes ütempáros dalokat!

10. feladat

Mit jelent a pentatónia fogalma?

MEGOLDÁSOK

1. feladat

A osztály: a régi stílusú dallamok csoportja.

B osztály: az új stílusú dallamok csoportja.

C osztály: a vegyes stílusú dallamok csoportja.

2. feladat

Dobszay László és Szendrei Janka dolgozta ki.

3. feladat

- Alkalomhoz, szertartáshoz kötött dallamok: regösénekek, betlehemes énekek, lakodalmi dalok, siratók, munkadalok.
- Táncdallamok.
- Alkalomhoz vagy szertartáshoz nem kapcsolódó dallamok csoportja. Epikus, vagy lírai szövegű dalok.

4. feladat

- Pontozott, szöveghez alkalmazkodó ritmus, alapjában negyedes mozgású. A negyedes mozgás gyakran nyolcadokra bomlik, nem ritka az aprózás: ugyanabban a dalban azonos helyen negyed- és nyolcadértékek egyaránt szerepelhetnek.
- Kupolás dallamvonal, visszatérő szerkezet.
- Oktávnyi vagy nagyobb hangterjedelem.

5. feladat

A pszalmódizáló, másnéven pentaton sirató stílus a magyar népzene legrégebbi ötfokú stílusa. Ó-Európai zenei köznyelvből eredeztethető. Előadasmódjukban nagyobb részt parlando jellegűek, és általában keserves szövegek fűződnek hozzájuk. A dallammozgás a kis lépéseket kedveli, és mindig pentatonikus szellemű. A szakaszok kezdetén emelkedő (dó-re-mi), vagy ereszkedő (szó-fi-mi) motívum vezet a recitáló sávba.

6. feladat

Az ötfokúságot félhang nélküli pentaton hangkészlet jellemzi, dallamai gazdagon díszített parlando, rubato előadasmódúak.

7. feladat

A siratóének szabad sorszerkezetű, sorhosszúságú, rögtönzött, recitáló, ütem és mérhető ritmus nélküli énekforma.

8. feladat

- Korai új stílus – elterjedése az 1850-es évektől az 1870-es évekig.
- Kifejlett új stílus – az 1870-es évektől

9. feladat

Olyan énekek, amelyek minden egyes strófa végén vagy versszak közben, ritkábban a kezdősorban ugyanazt a refrént használják. Ide tartoznak bizonyos jeles napok dalai, köszöntők.

10. feladat

Pentatónia: kvintláncon alapuló ötfokú hangsor, amelyben nincs félhanglépés, a hangközök pedig nagyszekundok és kistercek.

NÉPZENEI DIALEKTUSOK

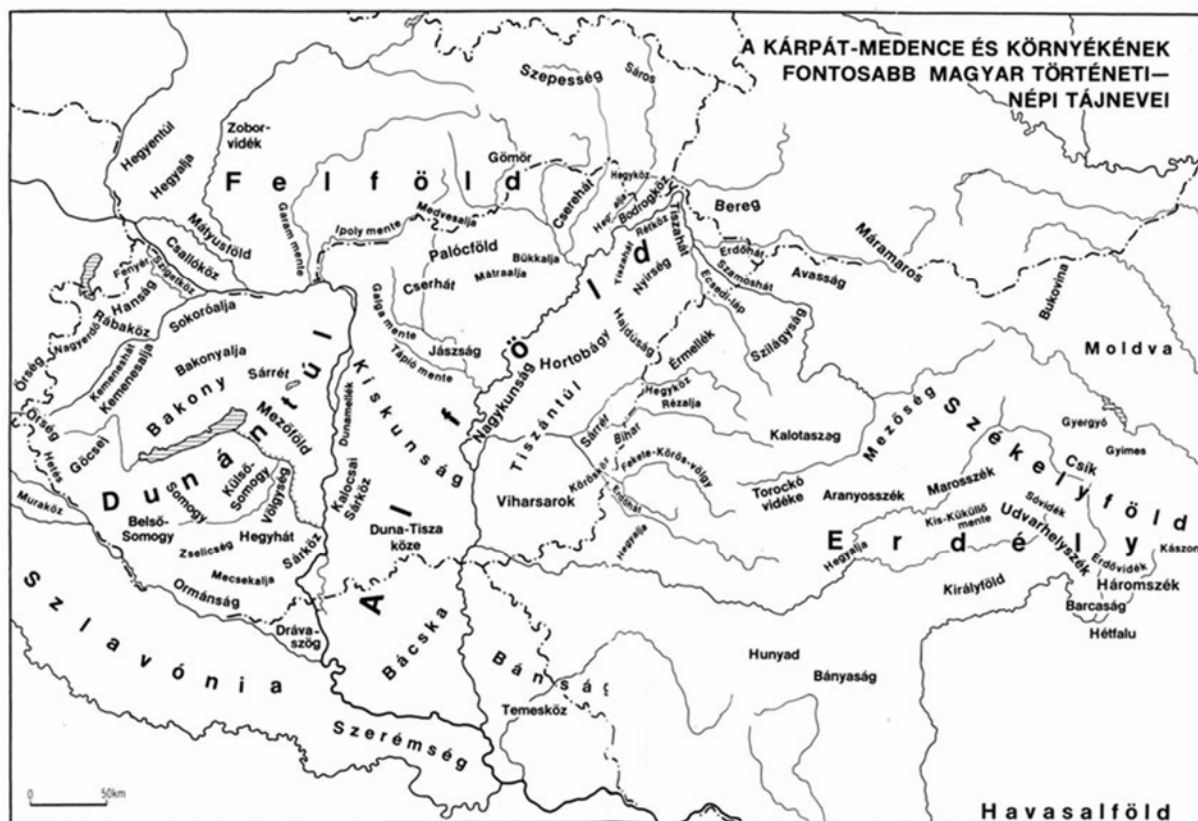
ESETFELVETÉS – MUNKAHELYZET

Tanulmányozza a magyar nyelvterület népzenei dialektusait.

SZAKMAI INFORMÁCIÓTARTALOM

"A dallamok több zenei fő dialektushoz tartoznak, amelyeken belül aldialektusokat vehetünk észre. Miként a nyelvi-, beszélt- és tájszólás földrajzilag sokszor egymástól messze eső területeken oszlik el, úgy vagyunk a zenei tájszólásokkal is... A zenei tájszólás-vizsgálataim szerint – amennyire ma hozzávetőleg vélhetjük – megfelel a nyelvi tájszólásnak, olyannyira, hogy ettől el nem választható."⁴

⁴ Vikár Béla: Élő nyelvméleink in Ethnographia Budapest, 1901: 14.

12. ábra. Tájegység térkép

1. Dunántúl

- a) Szlavónia
- b) Dél-Dunántúl
- c) Északnyugat-Dunántúl
- d) Dunazug és Csallóköz

2. Felföld

- a) Zobor-vidék
- b) Palócföld

3. Alföld

- a) Közép-Alföld
- b) Felső-Tisza vidék
- c) Dél-Alföld

4. Erdély

- a) Kalotaszeg
- b) Mezőség
- c) Székelyföld

d) Bukovina

5. Gyimes és Moldva

a) 5. 1. Gyimes

b) 5. 2. Moldva

A magyar népzene lényeges vonásai és legfőbb típusai tekintetében egységes. Bartók Béla elődjének, Vikár Bélának eredményeit, kutatásait figyelembe véve, a magyar népzében különféle zenei jelenségek alapján négy dialektust jelöl meg. Vikár Béla, Bartók Béla, Kodály Zoltán és Lajtha László útmutatásait követve, a 20. század közepétől alapos gyűjtőmunka indult el. A gyűjtőmunka és kutató vizsgálat eredményeképpen főként Domokos Pál Péter, Jagamas János és Vargyas Lajos eredményei alapján a bartóki felosztáshoz csatlakozott Moldva. A nagy csoportokon belül megkülönböztetünk további kisebb dialektusokat.

6. Dunántúli dialektus

a) Szlavónia

Szlavónia területe annak köszönhetően, hogy lápos, mocsaras vidéken fekszik, átvészelte a török hódítást. Másrészt elszigeteltsége révén el volt zárva a többi magyar területtől, ezért sok régiséget őrzött meg a gazdagon díszített egykori magyar egyházi és világi énekekből. Az új stílus szinte el sem jutott idáig.

b) Dél-Dunántúl

A Dél-Dunántúl az egyik legarchaikusabb, leggazdagabb zenei kinccsel rendelkező területünk. Az itt élő juhászok, betyárok, kanászok, cselédek által fenntartott kanász-, betyár- és rabénekek zenei hagyományunk legrégebbi rétegeit képviselik. Erre a területre leginkább jellemző a kvintváltó dallamstílus, az ingadozó terccel és szeptimmel való előadás, azaz a "dunántúli terc". A siratóéneklés mellett a regölés is megtalálható ezen a vidéken. Ennek a házról házra jár óévbúcsúztató, illetve újévköszöntő szokásnak jellemző hangszerei a juhászok, betyárok által is használt duda, hosszú furulya a láncosbot, a köcsögduda, kereplő és egyéb zajkeltő eszközök mellett.

1. É - dős - ked - ves pin - tös - ü - ve - göm,
Tű - ben - ned van min - dőn re - mé - nyöm.
2) 1)
Ko - mám - asszony e - lőtt kö - nyör - gök,
Na - gyot i - szok, csak úgy nyö - ször - gök.
1) 2)

13. ábra.

2. Vájjon kedves egészségére
Minnyának, ki ivott belőle!
Aki nem tartozik a körünkbe,
Annak nem is adok belőle.

c) Északnyugat-Dunántúl

Polgárosult parasztsága körében az új stílusú dalok illetve népies műdalok terjedtek el leginkább. Sajátos tánca a körverbunk, aminek saját hangszeres zenéje van.

14. ábra.

2. Fekete föld termi a jó búzát,
 Bakony erdő neveli a betyárt.
 Szép csárdásné, viselje kend gondját,
 Majd megkapja érte a jutalmát!

3. Sümeg felől fújdogál a szellő,
 Jön a zsandár, mint szél mindenfelől
 De én betyár, csak magam egyedül
 Sürgők-forgok a fegyverem körül.

4. Isten hozzád, Sümegnek városa,
 Én már többé nem leszek lakósa.
 Teremhet már zöld füvet lapossa,
 Kis pej lovam többé nem tapossa.

d) Dunazug és Csallóköz

Jellemzően az új stílus, a dudanótaszerű táncdalok jellemzik zenei hagyományait.

15. ábra.

7. Felföldi dialektus

a) Zobor-vidék

A magyarság egyik legrégebbi, leggazdagabb zenei hagyományú területe. Lakodalmas dallamain kívül – amelyek igen gazdagok a szertartásokhoz kapcsolódó rítusdalokban is – nagyszámban találhatók siratódallamok illetve balladák. A lakodalmi rítusénekek a lakodalom egyes mozzanatait kísérik: a menyasszonytánc énekei, a kotyolást kísérő énekek, a különböző utcai vonulást kísérő dalok. A lakodalmi rítusénekek elkülönülő csoportját képezik a menyasszonysiratók és a menyasszony búcsúztatók. A lakodalmi szertartásos énekek legkiterjedtebb stíluscsoportja kis ambitusú, kis szótagszámú darabokból áll. Többségében dúr jellegűek.

b) Palócvidek

Számos siratóénekek, dudánóta, illetve lakodalmi dallam található ezen a területen. Az új stílus itt régies elemekkel keveredik, pentaton fordulatokban gazdag. Díszített előadásmód jellemzi a dalokat.

8. Alföldi dialektus

a) Közép-Alföld

Az új stílus elterjedésének központjaként tartjuk számon. A pásztorkodás régi hagyományához kapcsolódó pásztordallamok mellett, néhány sirató is megtalálható ezen a vidéken.

1. Mi - kor a ju - hász bort i - szik,
 Fa - kó sza - már szo - mor - ko - dik.
 Ne szo - mor - kodj, fa - kó sza - már!
 Majd el - me-gyünk a nyáj u - tán.
 2-5.vsz. 2-5.vsz. 5.vsz.

16. ábra.

2. Egy-két hete vagy már három,
 Mióta számadóm várom.
 Amoda jön, amint látom,
 Fecskehasú számarháton.

3. Jó napot, kedves bojtárom!
 Csak azt kérdelem, (hogy) van-é károm?
 Nincsen károm, de nem is lesz,
 Míg a farka kezemen lesz.

4. Még azt mondod, (hogy) nincsen károm?

*Hol a vezérürüm három?
Kutyák itták meg a vérét,
Tímár vitte j el a bőré.*

*5. Tele a bográcsom hússal
A kulacsom piros borral.
Egyél-igyál jó bojtárom,
Mert tetőled nem sajnálom.*

b) Felső-Tisza vidék

Magyarország népzenei szempontból egyik archaikus területe. A siratók, táncokat kísérő dallamok gazdag tárháza található a Felső-Tisza vidéken. Itt élt legtovább az országszerte ismert *kállai kettős*. Itt alakult ki és innen terjedt el a csárdás *körmagyar* formája. Az új stílus is gazdagon virágzott ezen a környéken.

17. ábra.

*2. Szabad a madárnak
Ágról, ágra szállni
Csak nekem nem szabad
Szeretőt találni.*

c) Dél-Alföld

Ezen a vidéken gyakran előfordulnak a sokszor szótaghalmozó régies pásztordalok, betyárénekek, valamint az új stílusú népdalok. A cigányzenekarokon kívül jellemző zenekari felállás volt a tekerő-klarinét duó.

9. Erdélyi dialektus

a) Kalotaszeg

Kalotaszeg Erdély egyik legpolgárosultabb vidéke. Zenei hagyományai viszonylag kevés régiséget őriztek meg. Jellemző zenekari felállítás a hegedű-brácsa-bőgő összeállítás, ami valamikor a 20. század első felében tangóharmonikával egészült ki. A táncot kísérő hangszeres zenéje igen gazdag. A magyar szóló férfitánc legfejlettebb, legimprovizatívabb fokát jelenti a kalotaszegi legényes. A kalotaszegi népzene tipikus műfaja a nagyrészt régi stílusú keserves és hajnali nóta. Az új stílust képviselik a csárdások és a verbunkok.

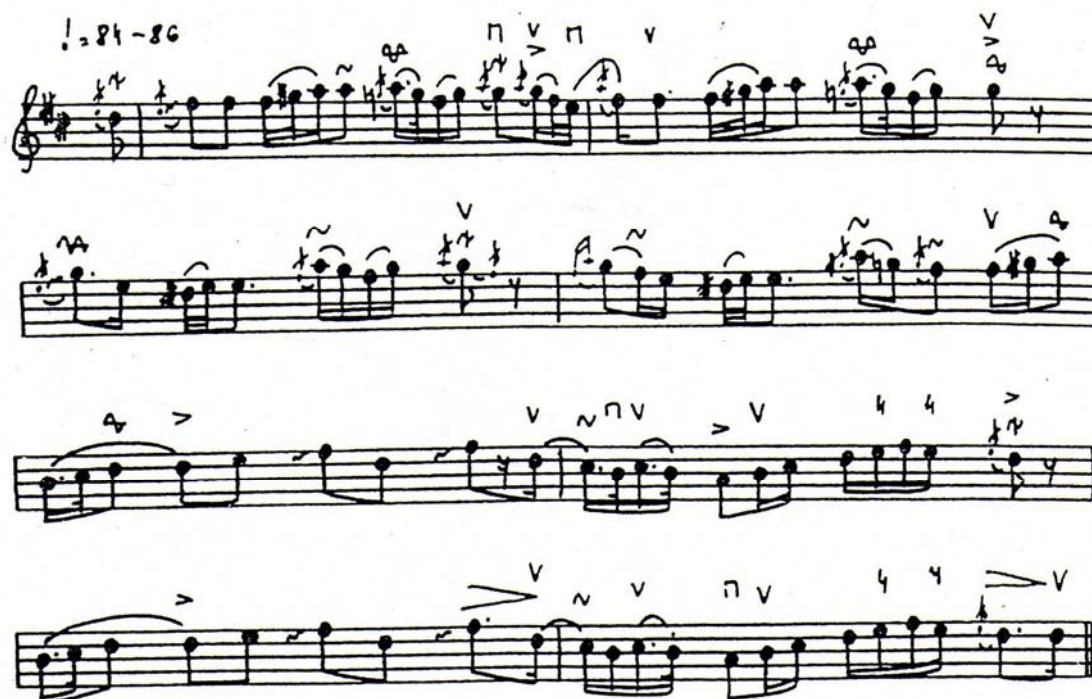
18. ábra.

1. Kőrösfői Rieszeg alatt,
Van egy forrás titok alatt.
Sej, haj, aki abból vizet iszik,
Babájától elbúcsúzik.

2. Mondd meg rózsám, vagy üzend meg,
Énrám mért haragudtál meg.
Ej, haj, nem üzenem, nem is mondom,
Mert én reád nem haragszom.

b) Mezőség

A Mezőség népzenejének sajátossága a "jaj-nóták" csoportja, valamint a hangszeres tánczenére jellemző aszimmetrikus kíséretritmus, amely hatott az énekes előadásokra is. A kötött táncrend egyre gyorsabb tempója és ritmusa archaikus proporciós sajátosságokat hordoz. (A reneszánsz jellegzetes tánczenei gyakorlata, ahol az egymást követő lassú és friss tánczenéhez egyazon dallam járul.) Jellemző még az új stílus díszítettebb előadása, valamint a táncokat kiszolgáló virtuóz népi vonósmuzsika.

19. ábra.

1. A múlt nyáron nem volt eső,
Nem is termett hű szerető
Aj lalala...

2. Csak egy utcán jártam hozzád,
Azt is elkergette anyád.
Se nem ággal, se nem fával,
Az irigyek tanácsával.

3. Irigyeim sokan vannak,
Mint a kutyák úgy ugatnak.
Adok nekik víg napokat,
Hadd ugassák ki magukat.

4. Szól a világ, mit hajtok rá,
Úgy ég a tűz, ha tesznek rá.
Minden ember engem beszél,
De azt mind elfújja a szél.

5. Kertem alatt foly a Szamos,
Tiszta vize nem zavaros.
Eredj babám, hozz belőle,
Múlják a bánatom tőle.

6. Bármilyen szép vagy te világ,
 Benned nincsen semmi vígság.
 Akármerre járok-kelek,
 Mindenütt csak búra lelek.

7. Elosztották a bánatot,
 Ott sem voltam, mégis jutott.
 Ha bánatom öröm volna,
 Nálamnál vígabb se volna.

c) Székelyföld

A Kárpát-medence néprajzi szempontból egyik legarchaikusabb területe. Népdalait, valamint népzenejét a tiszta vagy erősen pentaton, gazdagon díszített régi stílus jellemzi. Balladák, siratók, illetve az Alföldről beszivárgott betyár- és rabénekek is nagy számban fordultak elő ezen a területen. Bartók Béla, Kodály Zoltán és Lajtha László csíki gyűjtései fontos mérföldkövei voltak a magyar népdal- és népzene kutatásnak. A székelység, főleg Csík – és a Vikár Béla által felkutatott – Udvarhely képviselte hosszú ideig a magyar zenei hagyomány leggazdagabb és legrégebbi fokát. A 19. században népszerűvé váltak az új stílust képviselő lassú csárdások, szöktetők (friss csárdás). A táncrendben azonban a lassú csárdás és a szöktető között zenélik az enyhén aszimmetrikus, gyors dúvóval kísért, régies korcsos dallamokat.

20. ábra.

d) Bukovina

A 18. században székelyek vándoroltak Bukovinába. Az itt letelepült székelység – szívóssága és származásukhoz való ragaszkodása révén – a történeti magyar énekkincsből sokat megőrzött. Gazdag siratóhagyományuk mellett a pentaton dalok is nagyszámban fellelhetőek. Kodály Zoltán szavaival élve: a bukovinai népdalkincs a magyar népdalkincs esszenciája.

10. Gyimesi és moldvai dialektus

a) Gyimes

A gyimesi csángók ősei a 17–18. században a csíki székely és a moldvai magyar falvakból vándoroltak ki a Tatros folyó völgyébe. A gyimesiek a székely paraszti műveltség archaikus vonásait őrizték meg népi kultúrájuk zárt helyzetéből adódóan. A siratók, szó-dó pentaton dalok nagy száma mellett négyfokú dalok sokasága is megtalálható. A hagyományos zenében megőrzött régiségek, mint például a hegedűt kísérő ütőgardon aszimmetrikus ritmusai teszik rendkívül archaikussá ezt a zenét. Az egykori gazdag székely díszítésmódot használják a gyimesi csángók. Az új stílust a verbunk képviseli, de énekei, hangszeres dallamai a régi stílust képviselik.

1) 2)

1. Nagy-e - nyed-nek sű - rű vi - ze,

Be rég nem it - tam be - lő - le!

It - tam, s in-nom köll be - lő - le,

3)

Mer kén - te - len vagyok vele.

21. ábra.

2. Zörgetik a láncos kulcsot,
Most eresztik szegény rabot,
A rabokat rabságiktól,
Engem a szürke ruhától.

3. Jaj, Istenem, mit csináljak,
Szerencsét miként próbájjak?
Próbálnék es, de nem merek,
Nincsen senkim, attól félek.

b) Moldva

A moldvai csángók Moldva tartományban élő magyar nyelvű népcsoport. Az 1764-es madéfalvi veszedelem után ide menekülő csíki és háromszéki székelyek leszármazottai alkotják a magyar nyelvű moldvai csángók többségét. Gyimessel együtt a legrégebb magyar népzenei hagyomány területe. Népzenejére jellemzőek a négy- és ötfokú dallamok, valamint a dallamok gazdag díszítettsége. A siratónak, a dúr kisformának legszűkebb hangterjedelmű formáját is itt találták meg. Az új stílus erre a vidékre sem jellemző. A magyar államhatárokon kívül, a románok közt elszórtan élve, a moldvai népzeneben erőteljes román hatás érvényesült. Szövegeikbe néha román sorokat, versszakokat illesztnek.

22. ábra.

A magyar dialektusterületen legtöbbször minden stílus megtalálható: "...a jellemző dalok is többnyire csak az illető területen túlnyomó számban élő dalok, amelyek máshol is előfordulnak szórványosan: ha pedig valóban csak egy szűk területen élnek, akkor is vannak típusban hasonló rokonaik másutt is." ⁵

TANULÁSI RÁNYÍTÓ

Kövesse végig a tájegység-térképen a magyar nyelvterület népzenei dialektusterületeit!

⁵ Vargyas Lajos: A magyar népzene dialektusterületei In Magyar Néprz VI.

ÖNELLENŐRZŐ FELADATOK

1. feladat

Sorolja fel, hogy a Dunántúli dialektus milyen kisebb dialektusokra osztható?

2. feladat

Mi jellemző a moldvai csángók népzenejére?

3. feladat

Soroljon fel olyan népzenei dialektusterületeket, ahol leginkább a régi stílus a jellemző?

4. feladat

Melyik tájegységre jellemző a "jaj-nóták" csoportja?

5. feladat

Mit takar a "dunántúli terc" elnevezés?

MUNKANYAG

MEGOLDÁSOK

1. feladat

1. Szlavónia
2. Dél-Dunántúl
3. Északnyugat-Dunántúl
4. Dunazug és Csallóköz

2. feladat

A legrégiesebb magyar népzenei hagyomány területe. Népzenejére jellemzőek a négy- és ötfokú dallamok, valamint a dallamok gazdag díszítettsége. A siratónak, a dūr kisformának legszűkebb hangterjedelmű formáját is itt találták meg. A moldvai népzeneben erőteljes román hatás érvényesült. Szövegeikbe néha román sorokat, versszakokat illesztenek.

3. feladat

A régi stílus leginkább jellemző például Dél-Dunántúlon, Zobor-vidéken Székelyföldön, Bukovinában, Moldvában, Gyimesben.

4. feladat

Mezősége.

5. feladat

A kvintváltó dallamstílus, az ingadozó terccel és szeptimmal való előadása.

IRODALOMJEGYZÉK

FELHASZNÁLT IRODALOM

Kodály Zoltán: A magyar népzene. Zeneműkiadó, Budapest, 1971

Sebő Ferenc: Népzenei olvasókönyv. Planétás Kiadó, Budapest, 1997

Paksa Katalin: Magyar népzene-történet. Balasi Kiadó, Budapest, 2008

Virágvolgyi Márta: Palatkai népzene II. – Kodoba Márton. Népzenei füzetek – Hangszeres népzenei példatár, Budapest, 2001

Gelencsér Ágnes: Magyar népzenei alapismeretek. Calibra Kiadó, Budapest, 1994

A Magyar Népzene Tára. VI. Népdaltípusok. Szerkesztette: Bartók Béla és Kodály Zoltán. Akadémiai Kiadó, Budapest, 1973

Okos Tibor: A hangszeres magyar népzenéről. Flaccus Kiadó, Budapest, 2004

Tánczos Vilmos: Gyimesi archaikus népi imádságok és ráolvasások

Együd Árpád: Kaposváron megverték a rézdobot. Kaposvár, 1981

AJÁNLOTT IRODALOM

Kodály Zoltán: A magyar népzene. Zeneműkiadó, Budapest, 1971

Paksa Katalin: Magyar népzene-történet. Balasi Kiadó, Budapest, 2008

A(z) 1436–06 modul 020–as szakmai tankönyvi tartalomeleme
felhasználható az alábbi szakképesítésekhez:

A szakképesítés OKJ azonosító száma:	A szakképesítés megnevezése
54 212 02 0010 54 01	Kántor-énekvezető
54 212 02 0010 54 02	Kántor-kórusvezető
54 212 02 0010 54 03	Kántor-organista
54 212 03 0010 54 01	Jazz-énekes
54 212 03 0010 54 02	Jazz-zenész (a hangszer megjelölésével)
54 212 04 0010 54 01	Hangkultúra szak
54 212 04 0010 54 02	Klasszikus zenész (a hangszer megjelölésével)
54 212 04 0010 54 03	Magánénekes
54 212 04 0010 54 04	Zeneelmélet-szolfézs szak
54 212 04 0010 54 05	Zeneszerzés szak
54 212 05 0010 54 01	Népi énekes
54 212 05 0010 54 02	Népzenész (a hangszer megjelölésével)
31 212 01 0010 31 01	Szórakoztató zenész II. (hangszer és műfaj megjelölésével)

A szakmai tankönyvi tartalomelem feldolgozásához ajánlott óraszám:

10 óra

MUNKANYAG

A kiadvány az Új Magyarország Fejlesztési Terv
TÁMOP 2.2.1 08/1–2008–0002 „A képzés minőségének és tartalmának
fejlesztése” keretében készült.

A projekt az Európai Unió támogatásával, az Európai Szociális Alap
társfinanszírozásával valósul meg.

Kiadja a Nemzeti Szakképzési és Felnőttképzési Intézet
1085 Budapest, Baross u. 52.

Telefon: (1) 210–1065, Fax: (1) 210–1063

Felelős kiadó:
Nagy László főigazgató